

Arndts framställningssätt.²² Med verkligt intresse uppehåller sig naturvetaren Arndt vid valfiskens uppträdande på scenen och tillfogar en drastisk och roande skildring av den store "slukaren." Psalmen anknyter icke ens till den gamla traditionen om att fisken var en valfisk utan konstaterar helt torrt, att det var en stor fisk. Den samtida litteraturen uttryckte sig icke så kortfattat och ansåg det höjt över allt tvivel, att fisken, som slukade Jona, verkligen var en valfisk.²³

Den 40 strofer långa krönikan om profeten Jona, som har fått bilda stomme i denna motivhistoriska studie, är icke något konstverk. Dess enkla uppbyggnad och parafraaserande metod ha redan omnämnts. Men i denna naiva enkelhet ligger dock mycket av konstnärligt värde. Psalmen är släkt med folkvisa, rimkrönika etc. Den har ett budskap, och den är besjälad av en rättfram berättarglädje, som skyr omständliga meditationer och allegorier. Det vore därför synd, om detta budskap skulle utplånas likt skrift i den vita sand varpå Jona hamnade, när valfisken spydde ut honom.

Bengt Wahlström.

Rening av kyrka och kyrkogård

Under medeltiden voro vining av kyrka och kyrkogård liturgiska handlingar förbehållna biskopen. Däremot var det ofta praxis, att två andra biskopliga handlingar, rening av kyrka och kyrkogård, som befläckats genom dråp eller blodsutgjutelse, utfördes av präster. Ätminstone sedan slutet av 1200-talet reglerades detta förfarande genom påvlig dispens. En bulla, utfärdad den 28 oktober 1295 av Bonifacius VIII till ärkebiskop Nils Allesson av Uppsala, ger denne rättighet att låta utföra rening av kyrkor och kyrkogårdar i sitt stift genom någon präst, som var innehavare av prelatvärdighet, i de fall då han ej personligen kunde utföra dessa handlingar. Orsaken till detta medgivande anges vara stiftets vidsträckt-
het¹. En bulla av Clemens V, den 22 november 1309, låter medgivandet gälla hela Uppsala kyrkoprovins och föreskriver, att någon av kanikerna vid domkyrkorna skall utföra dessa reningar².

Liturgin för de biskopliga handlingarna återfanns i pontifikalet. Biskop

²² Se Wahlström, a.a., II.

²³ Gps 282: 11. Arndt, a.a., s. 134, 136, 137 och 287. Lütke-
man, a.a., s. 889. Mollerus, a.a., I, s. 81 och 94. Müller, a.a., I, s. 266. Scriver, a.a., IV, s. 1303. Spiegel låter även valfiskens få en plats bland symboldjuren. B. Wahlström, Bispn och fisken. Provins-
tidningen Dalsland 5/5 1954.

¹ Diplomatarium Suecanum n:r 1144.

² D.S. n:r 1639.

Israel Erlandsson i Västerås nämner ett dylikt i en förteckning 1317 på ting, som under hans biskopstid inköpts till domkyrkan³. Från svensk medeltid finns emellertid icke något pontifikale bevarat. Av så mycket större värde vore det därför, om man kunde påträffa liturgin för enstaka pontifikala handlingar i andra handskrifter än pontifikalena. Den omständigheten att präster med påvlig dispens kunde utföra rening av kyrka och kyrkogård medför möjligheten, att liturgin för dessa båda akter kan påträffas i andra handskrifter än de biskopliga pontifikalena. Detta visar sig också vara fallet.

I Linköpings Stifts- och Landsbibliotek finnes en pappershandskrift J 78, från omkring 1500, som innehåller Upplandslagens kyrkobalk och Magnus Erikssons landslag⁴. På fol. 175 v. i denna handskrift börjar en *Modus reconciliacionis cimiterii*, en liturgisk ordning för rening av befläckt kyrkogård⁵. I denna räknas pontifex, biskopen, såsom den handlande, enligt kyrkorättens bestämmelser. Men vissa tillägg visa, att ordningen icke brukats av en biskop utan av en präst i enlighet med den ovan nämnda påvliga dispensen. Där pontifex nämnes såsom agerande tilläggas nämligen orden "uel eius vicem habens" eller den, som är i hans ställe, det vill säga en präst, som handlar å biskopens vägnar. I ett sammanhang nämnes emellertid blott biskopen såsom den handlande, och det är i fråga om vigningen av det heliga vatten, som användes för kyrkogårdens rening. Detta förhållande är i full överensstämmelse med förut citerade påvebulla, som föreskriver, att när präst renar kyrkogård, skall detta ske med av biskop invigt heligt vatten⁶.

Handskriften J 78 innehåller alltså liturgin för en pontifikal handling, rening av befläckt kyrkogård. Det gäller nu att fastställa, vilken stiftstradition denna liturgi representerar. Själva formuläret ger ingen ledning. Men i samma handskrift finns ett statut, som behandlar den offentliga boten. I detta nämnes på fol. 173r Åbo som den kyrka, vid vilken botgörarna på vissa fester skola infinna sig. Anteckningar dels på fol. 178v och dels på bakre pärmens insida nämna en gård Pettis, som bör vara identisk med den gård Paettis in parrochia Lundh, som i *Registrum ecclesiae aboensis* nämnes såsom hörande till sockenaltaret i Åbo domkyrka⁷. Handskriften J 78 härstammar från Åbo, och liturgin för kyrkogårdsreningen representerar Åbotraditionen. Här nedan följer texten till reningsliturgin.

Incipit modus reconciliacionis cimiterii.

Primo debet per pontificem aqua sal et cinis cum vino minori benedictione et maiori esse benedicta. Hoc facto ponantur 4or dolea ad quatuor

³ D.S. 2109.

⁴ Upplandslagen, ed. Schlyter, sid. XXXII.

⁵ Magnus Erikssons landslag, ed. Schlyter, sid. LII.

⁶ D.S. 1144.

⁷ Ed. Hausen, sid. 576.

latera cimiterii in que aqua benedicta equaliter misceatur. Deinde veniet pontifex uel eius vicem habens indutus alba et stola manipulo cum tela ante fores ecclesie et dicantur septem psalmi cum tono in circuitu cimiterij tribus circuicionibus. Quibus dictis pontifice sive eius vicem habente ante predictas fores prostrato dicatur letania cantu. Qua finita dicat pontifex uel eius vicem habens stando: Oremus. Dyaconus dicat flectamus et leuate.

Oracio.

Aufer a nobis, Domine, iniquitates nostras vt ad loca nomini tuo purificanda puris mentibus accedere mereamur. Per.

Deinde circueat cimiterium tribus vicibus aspergendo aquam. Primo a remotis. Secundo a mediis (tercio) a prope appropinquando ad ecclesiam lauando et purificando locum contaminatum qui locus debet esse cum signo signatus cantando antiphonam Asperges me domine cum psalmo Miserere mei deus. Inter singulos versus repeti debet antiphona. Postremo tribus circuicionibus sic factis reuertatur pontifex siue eius vicem habens ad locum contaminatum accipiens incensum ad eundem locum incensandum et cum predicto incenso cimiterium circueat cum antiphona Domine dirigatur cum cantu et psalmo Domine clamaui cum thono. Postremo sequitur in medio cimiterii oracio:

Adesto quesumus domine deus officio nostro hunc locum visitando et nostre fragilitatis ministerio et sicut benedixisti per manus patrum maiorum scilicet Abrahe ysaac et iacob terram sepulture et postmodum nostre salutis remedio traditus flagellatus tandemque crucifixus per teipsum Iosep diuinitus preparante terrenum sanctificasti sepulcrum ita hoc cimiterium benedicere et consecrare et ab inuisibilium machinamentis hostium roborare digneris quo omnes quorum post laborum vite hic corpora pausauerint perpetue felicitatis gaudia consequantur.

Qua dicta fiat benedictio super populum videlicet Celesti benedictione benedicat vos diuina maiestas pater et filius et spiritus sanctus.

Deinde pronuncietur populo indulgentia xl dierum et uiolator denunciatur excommunicatus et stabit enunciatus donec satisfecerit vt .?. Et sic est finis.

Därefter följa antifonerna Asperges me och Domine ad te dirigatur med notation.

Även klosterföreståndarna erhöilo påvlig dispens att inom sitt ämbetsområde utföra vissa episkopala handlingar. Dit hörde de lägre klerikala vinningarna men även rening av kyrka och kyrkogård. Ett sådant tillstånd gav påven abboten i Sorö den 5 nov. 1516⁸. På hemställan av konung Erik och drottning Filippa gav Martin V den 4 december 1419 tillstånd att birgittinklostren att låta rena klostrens kyrkogårdar genom en lämplig

⁸ Acta pontificum danica 6, n:r 4602.

präst. Även här gällde villkoret, att det heliga vattnet först skulle vigas av biskop⁹. Utan tvivel är en dylik tillåtelse orsaken till, att vi i en vadstena-handskrift, Cod. Ups. C 385 på fol. 107r finna en reconciliacio ecclesie och på fol. 108v en reconciliacio cimiterii. Dessa liturgiska formulär bära spår av att vara avskrivna ur ett pontifikale, varom en hänvisning som denna till ett annat formulär bär vittne: ut supra notatum est in consecracione noue basilice. Då man i Vadstena följde Linköpings liturgiska tradition, representera de två formulären tydligen denna. De återgivas här nedan.

Incipit reconciliacio ecclesie vbi sanguis odio vel aliquo litigio affusus fuerit aut homicidium perpetratum.

In primis veniat episcopus indutus alba et stola ante fores ecclesie et dicantur vj psalmi cum letania qua dicta dicat episcopus hanc oracionem.

Omnipotens et misericors deus qui sacerdotibus tuis pre ceteris tantam gloriam tribuisti ut quidquid in nomine tuo digne perfecteque ab eis agitur a te fieri credatur / quesumus immensam clemenciam tuam ut quod modo visitaturi sumus et quidquid benedicturi sumus. benedicas. sitque ad nostre humilitatis introitum sanctorum tuorum meritis fuga demonum et angeli pacis ingressus.

Episcopus dicat Oremus dyaconus flectamus genua leuate.

Oracio.

Aufer a nobis domine iniquitates nostras ut ad loca tuo sancto nomine purificanda puris mereamur mentibus accedere. per.

Tunc intret ecclesiam cum clero et episcopo prostrato in medio ecclesie dicantur letanie et cum ventum fuerit ad hunc versum qui pro episcopo dicitur ipso dicto surgat episcopus et dicat ter.

Ut domum istam ad honorem nominis tui factam regalem aulam tibi Deo nostro purificare digneris. te rogamus audi nos.

Finita letania dicat episcopus Oremus dyaconus flectamus genua. leuate.

Oracio.

Deus qui peccati veteris hereditarium mortem in qua posteritatis genus omne successerat christi filij tui domini nostri passione soluisti da ut conformes eidem facti sicut ymaginem terreni parentis nature neccessitate portauimus / ita ymaginem celestis gracie sanctificatione portemus / eiusdem domini nostri ihesu christi / Qui tecum viuit et cetera.

Finita oracione benedicat pontifex aquam et sal cum cinere mixtum et vinum et hec simul misceantur ut supra notatum est in consecracione noue basilice et circueat ecclesiam tribus vicibus aquam aspergendo et canendo antiphonam Asperges me. versus. miserere mi. gloria patri.

Deinde in medio ecclesie dicat episcopus. Dominus vobiscum / Oremus flectamus / leuate /

⁹ Svenskt diplomatarium n:r 2712.

Oracio.

Deum indultorem criminum deum surdum mundatorem deum qui contritum peccatis originalibus mundum aduentus sui nitore purificauit fratres carissimi supplices deprecemur / ut contra dyaboli furentis insidias fortis nobis propugnator assistat / et si quid eius virosa caliditate cothidianis infestacionibus in isto loco maculatum in nobis corruptumque fuerit / efficiatur celesti sanctificatione et hac mundacione sine miseracione purgatum / quod fuerit dyaboli fraude pollutum / quia sicut illius est solidum perfectumque quassare / ita est actoris nostri lapsa restituere / nutancia stabilire / et corrupta purgare / cuius maiestatem precamur / ut hec fiant ab omni pullucione purgata et sanctificata atque in priorem statum restituta et reconciliata ac sacrata. qui cum deo patre. Per omnia secula seculorum. Dominus vobiscum, sursum corda. gracias.

Prefacio.

Eterne deus cuius bonitas sicut non habuit principium ita nec terminum habebit qui cum diuina naturalique pietate plenus es elegis tu nobis magis restituere perdita quam percuttere peritura. Et siquid aut negligencia polluit. aut ira committit Aut simulat ebrietas. aut libido subuertit. hoc domine clementi paciencia sustines. Vt ante per gratiam purifices. quam percucies per furorem. et operis tui prouidus plastes. Eligis potius erigere iacencia. quam punire dampnanda. Te domine supplices deprecamur. ut huius tabernaculi receptaculum placatus accipias. et ecclesiam tuam quam insectantis est inimici fraude polluta. per infusionem gracie celestis purifices purificandoque possideas. Absint in posterum nequicie spirituales. et eliminentur. Extinguatur antiqui serpentis machinamentum et inuidia et cum omnibus fraudibus suis dyaboli propellatur. Efferat secum maculam quam ingressit et perhennis supplicij tormentis. deputandus operum suorum semina secum colligat peritura. Nichil in posterum noceat preteriti culpa contagij. Nichil fit quod remaneat inimici fraude pollutum quando quidem per spiritus tui infusionem constat esse purgatum / Resurgat ecclesie tue pura simplicitas et candor innocencie hactenus maculatus dum receperit gratiam resurgat ad gloriam et populorum hic fidelium turba conuenies. dum petitionis ingerit vota votorum suorum se senciatur optinuisse suffragia. per dominum.

Deinde dicat hanc oracionem.

Deus qui in omni loco dominacionis tue. clemens et benignus dedicator assistis exaudi nos quesumus et concede ut in posterum inuiolabilis huius loci permaneat reconciliacio et beneficia tui muneris vniuersitas sancte ecclesie que supplicat consequi mereantur. per dominum.

Deinde incipiat hanc antiphonam. et interim reponantur in loco suo.

Confirma hoc deus et cetera. *antiphona.* Domus mea. *versus* narrabo nomen. *cum gloria patri. repetent antiphonam.*

Deinde dicatur oratio que sequitur.

Deus qui ecclesiam tuam de omnibus mundi finibus congregatam per tui lateris admirabile sacramentum cunctarum gencium matrem dixisti esse perfectam quam eciam populorum varietate depictam martyrum tuorum meritis coronasti. benedic quesumus domine sanctorum N. opitulante suffragio tam altaris. quod eorum exornatur te iubente reliquiis quam eciam ecclesiam atque fidelium tuorum tibi pie offerencium in illa vota sanctifica qui cum deo patre.

Sequitur hec oratio.

Dominus vobiscum.

Oremus.

Deus indultor criminum cuius bonitate cuncta subsistunt adesto propicius inuocacionibus nostris et domum hanc nomini tuo consecratam diuinis aptatam sacramentis set infestacione violatam dyabolice fraudis misericorditer respice et illustracione sancti spiritus per ministerium nostrum visita ut ablata contagione illata presumpcionis et tocius nequicie sinceritati restituatur pristina et beatorum N. intercessione et omnium sanctorum super eam multiplicata gracia augeat fidelium vota. per dominum nostrum. qui in vnitate eiusdem.

Incipit reconciliacio cimiterii.

In primis veniat episcopus indutus alba et stola. ante fores ecclesie. et prostrato ibidem episcopo dicantur. vij psalmi. cum letaniis. quibus dictis dicat episcopus.

Oremus. *dyaconus.* flectamus genua. leuate.

Aufer a nobis domine iniquitates nostras. vt ad loca nomini tuo purificanda. puris mentibus accedere mereamur. Per dominum nostrum.

Qua finita. benedicat aquam pontifex. et salem et cinerem cum vino. et hec simul misceantur. ut supra notatum est in principio consecracionis noue basilice /. Deinde circueat cimiterium tribus vicibus aspergendo aquam benedictam. primo a remotis. postea appropinquando ecclesiam lauando et purificando locum contaminatum. accipiens incensum. ad eundem locum incensandum. et cantetur hec antiphona.

Domine ad te dirigatur oratio mea. *cum psalmo* Domine clamaui. *et ter. sicut superius est notatum. de consecracione cimiterii.*

Postea in medio cimiterii sequitur oratio.

Adesto quesumus omnipotens deus officio nostro hunc locum visitanti et nostre fragilitatis ministerio. et sicut benedixisti per manus patrum maiorum. silicet. abrahe. ysaac et iacob terram sepulture. et postmodum pro nostre salutis remedio traditus. flagellatus. tandemque crucifixus. hoc cimiterium benedicere. consecrare. et reconciliare et ab inuisibiliu. machinamentis hostium roborare digneris. que omnes. quorum post laborem vite hic cor-

pora pausauerint. perpetue felicitatis premia consequantur. Qui viuis et cetera.

Qua dicta. faciat benedictionem super populum et sic recedat in nomine domini.

Bengt Strömberg.

Kyrkomusikkongressen i Wien 1954

Med ett mycket stort uppbåd av medverkande gick den 2:a internationella kongressen för katolsk kyrkomusik i Wien av stapeln under oktober 1954. En särskild dag ägnades åt den gregorianska sången efter kongressens slut.

Den första kongressen hade sammankallats till Rom under jubelåret 1950. Fjolårets kongress var anordnad till den kanonicerade musikpåven Pius X:s ära.

Ett oerhört omfattande program hade utarbetats och genomfördes under medverkan av de mest kompetenta föreläsare och konstnärer. Östkyrkornas musik, gregorianik, musikvetenskap, liturgi och folksång, orgel, vokal- och instrumentalpolyfoni, ny kyrkomusik, kyrkomusikens organisation och uppfostran till kyrkomusik utgjorde de sammanfattande gruppämnen, som behandlades av föreläsare från de flesta europeiska länder och Amerika.

Därutöver förekom ett oerhört mångsidigt musikprogram under medverkan inte bara av Wiens egna körer och organister, utan också av körer från Österrikes övriga delar, från Tyskland, Schweiz m. fl.

Det är givetvis omöjligt att referera hela detta jätteprogram. Här skall blott meddelas några synpunkter i frågor, som ägt speciellt intresse för en av de svenska delegaterna.

Gudstjänsterna.

Under denna vecka demonstrerades på ett oerhört intensivt sätt den rent förbryllande musikaliska mångfald, för att inte säga brokighet, som utmärker den romersk-katolska kyrkans mässor, en mångfald, som tydligen äger sanktion från högsta ort och som står i skarp motsats till exempelvis vår egen kyrkas reglementerade gudstjänst.

Här förekom rent gregoriansk mässa, sida vid sida med utretrat modern utformning av gudstjänsten, folklig gudstjänst och gudstjänst med konsertmässig gestaltning.

Den i viss mån mest imponerande av alla gudstjänsterna försiggick på lördagsaftonen (märk tiden) i den återställda S:t Stefansdomen. Det var ett